ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՆԵՐԻ ՈԳՈՒ ԻՆՔՆՈՒՐՈՑՆՈՒԹԻՒՆԸ

(Համառօտութիւն Ենայի համալսարանի տեսչի ճառի)

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԲԱՐԽՈՒԴԱՐԵԱՆՑԻ

I

Մեր համալսարանի պայծառափայլ բարերարներն 60 տարի սորանից առաջ որոշեցին, որ իւրաքանչիւր նոր Տեսուչ իւր գործունէութեան ասպարէզը մի ճառով բանայ, այն նպատակով, որ տեսուչին միջոց տրւի համալսարանի անդամների հետ ազատ և համարձակ ճեմարանական կեանքի նպատակի ու պայմանների վերայ խօսալու։ Նոքա լսելոյս էին, որ դորանով տեսուչն, ուսանողների հետ մտերիմ յարաբերութեան մէջ գտնւելով, ճեմարանի գաղափարը նոցա մէջ աւելի կ'ամրացնէ։ Այսպիսի մի որոշման բարձր նշանակութեան մասին ոչ ոք չէ կարող կասկածել, սակայն գուցէ ոմանք հարցնեն՝ ինչու համար է այս ձեռնարկութիւնը, ինչու է հարկաւոր կառավարութեան միջնորդութիւնն այս դէպքում և այլն։ Ով այսպիսի հարցեր է առաջարկում, նա չէ ճանաչում ժողովրդական և պետական նոր կեանքը, չէ ճանաչում այն բարձր զարգացման տէր մարդկանց, որոնք այդ ոգու ազդեցութեան ներքոյ մտածում են համալսարանի ժամանակակից կեանքի վերանորոգման վերայ։

Ի հարկէ մեր համալսարանները չունին նախկին քաղաքական ինքնուրոյնութիւնը, նոքա չեն կարող այլ ևս այդ վերջինն ունենալ, վասնզի նոքա միացել են պետական կեանքի գաղափարի հետ. սակայն նոքա ունին մի այլ ինքնուրոյնութիւն և կարող են դորա մէջ աւելի կատարելագործւել, մի ինքնուրոյնութիւն, որ քաղաքականից աւելի զօրեղ է։ Ես աչքի առաջ ունեմ գիտնական ինքնուրոյնութիւնն և դորանից կախումն ունեցող հասարակական կարծիքն։

Որն է գերմանական համալսարանների ինքնուրոյնութեան էութիւնը և որ միջոցներով կարող ենք այդ ինքնուրոյնութիւնը պահպանել։ Այդ

հարցին պատասխանելու համար թույլ տուէք ինձ մի նկատողութիւն անել. մի տարբեր հանգամանք է ստիպել ինձ այս նիւթի մասին ճառախօսել։ Այդ տարբեր հանգամանքն է Գերմանիայի այժմեան բաղտաւոր վիճակն և նորան սպառնող վտանգը, եթէ ազգի քաղաքական ինքնուրոյնութիւնը մտաւոր ինքնուրոյնութեան հետ չը կապենք։ Մեր ազգային բոլոր հիմնարկութեանց նպատակն է այդ վերջինի ձգտումն, սակայն համալսարաններն իրանց վերայ են առել ամենաբարձր պարտականութիւնը, վասն զի նոքա կանչուած են, բարձր զարգացում մատակարարելով, գիտնական ինքնուրոյնութիւնը պահպանել, որից կախումն ունի ժողովրդեան ոգու ինքնուրոյնութիւնը։

Նախ ես պէտք է խօսեմ գիտնական ինքնուրոյնութեան վերայ, ապա մի հայեացք ձգեմ նորա պատմական զարգացման վերայ ճեմարանական կեանքում։

Գերմանական համալսարանների ոգու գիտնական ինքնուրոյնութիւնը պէտք է լինի երկու տեսակ՝ ներքին և արտաքին։ Ներքինը պէտք է երևք կերպով արտայայտուի, հետազօտութեան եղանակով, նպատակով և ծաւալով կամ բովանդակութեամբ։ Գիտնական հետազօտութեան եղանակի վերաբերեալ կարելի է համալսարանական ոգին այն ժամանակ ինքնուրոյն կամ անկախ համարել, եթէ գիտութեան ընդհանուր սկզբունքներն իրանից է քաղում, այսինքն անմիջապէս մարդկային խոհականութիւնից, բոլոր ճշմարտութիւնների սկզբնական աղբիւրից և միևնոյն ժամանակ պատերազմ մղում սխալ սկզբունքների դէմ, այնպիսի պատերազմ, որի նպատակն է որ մեր հոգեկան կեանքը չը թմրէ, այլ միշտ զարթ ուժով դէպի յաւիտենականութիւնն ընթանայ։

Գիտութեան ծաւալի վերաբերմամբ այն տեսակէտից պէտք է համալսարանի գիտնական գործունէութիւնը ինքնուրոյն լինի, որ բոլոր գիտութիւններն ի միասին մի ամբողջութիւն, մի մարմին կազմեն, որի ոչ մի մասը չը պէտք է բացակայ լինի, որի անդամներն ի միասին կախումն ունենան ամբողջութիւնից։ Համալսարանը չը պէտք է ինչպէս միւս հիմնարկութիւնները ճշմարտութեան մասերն առանձին պաշտպանէ, այլ իւր ձգտումն պէտք է ուղղած լինի դէպի ճշմարտութեան ամբողջ ծաւալը։

Գիտնական գործունէութեան նպատակի վերաբերմամբ այն ժամանակն է հանդիսանում համալսարանի ոգին ինքնուրոյն, երբ նա այդ նպատակն իւր մէջն է որոնում, իւր մէջ ապրող մարդկութեան կատարելագործման մէջ։ Համալսարանական ուսմանը մարդ զանազան նպատակներ է տալիս, ինչպէս օրինակի համար նա պէտք է շահաբեր լինի ուսում առնողի համար և որը սակայն նորա բարձրագոյն արժէքը, նորա կոչումը պէտք է մարդկութեան ընդհանուր զարգացման մէջ որոնել։

Ինչ արտաքին կամ ընկերական յարաբերութիւններին է վերաբերում, այն ժամանակը միայն կարող է համալսարանն իւր ինքնուրոյնութիւնը

պահպանել, եթէ իւր ձգտումները՝ մարդկութեանը օգնել՝ նախ այն ժողովրդին վերաբերի, որի մէջ նա ապրում է։ Առանց ժողովրդականութեան դառնում է նորա ձգտումն կամ դասարկ ընդհանրութիւն կամ կորցնում է նա իւր կեանքի ոյժը արկղի մէջ՝ ներփակուած օդդիսի նման սահմանափակելով։

Համալսարանների նպատակն աւելի պարզ որոշելու համար դիմենք պատմական փաստերի։ Գիտական կեանքի սկիզբն ինքնուրոյնութեան հետ միացած գտնում ենք Յոյների մէջ, որից և լառաջացել է բոլոր եւրոպական զարգացումն։ Ասիական ժողովրդները թէև ունէին շատ գովեստի արժանի գիտելիքներ, սակայն նոքա չէին շարժողական, այլ աւանդական, նոքա չէին ժողովրդի ընդհանուր սեփականութիւն, այլ սեփականութիւն կղզիացած դասակարգի։ Յունաստանում ձևականութիւնը մուտք չէր գործել, մտածող ոգու համար ոչ գիրն էր արգելք հանդիսանում, ոչ էլ օրէնքը. իմաստութիւնը արկղի մէջ չէր ամփոփուած։ Այն մեծ բարեկամական միութիւնն որ Պիթագորասը հաստատեց դասատուութեան և կրթութեան, բարի սովորութեան, չափաւորութեան և արդարութեան և առհասարակ ընկերութեան ոգու ներդաշնակ զարգացման համար, կարելի է ճեմարանական կեանքի սկիզբը համարել։ Պիթագորասի լաջորդն էր Սոկրատէսն, որ մի կողմից պատերազմ մղելով իմաստակների շահասիրական սկզբունքի դէմ՝ շնչում էր մարդկային ոգու ինքնուրոյնութիւնը հետազօտութեան նպատակի վերաբերմամբ իւր աշակերտներին ոգևորում էր ճշմարտութեան, դեղեցկութեան և բարութեան համար, միւս կողմից հասարակ և պարզ խօսքերով կեանքի իմաստութիւն գիտնականների նեղ շրջանից աշխատում էր մտցնել ժողովրդի ամբողջ կեանքի մէջ։ Պլատոնը աւելի կատարելագործեց այս գիտնական կեանքը իւր տրամաբանութիւնով (դիալեկտիկա)—իմաստասիրութեան գործադրութեան միջոցով պետական կեանքի համար, իսկ Արիստոտելը միացրեց գիտութեան բոլոր ճիւղերն միասին, դարձնելով այդ վերջինը մի ամբողջութիւն, մի մտքին։ Որքան և մեծ լինի լոյների ծառայութիւնն իրանց գիտնական կեանքով մարդկային զարգացման համար այնուամենայնիւ չէին կարող նոքա այդ խնդիրը լուծել, որ գերմանական ժողովուրդը իւր ճեմարանական կեանքով պէտք է լուծէ, վասն զի ոչ լունական կրօնն ունէր բարոյական խորութիւն և ասաւածաճանաչութիւն, ոչ պետական կեանքն անձնական գնահատութիւն, ոչ մասնաւոր կեանքն ընտանեկան սէր և ոչ էլ մարդկային աշխատութիւնը քաղաքատնտեսական նշանակութիւն։ Գերմանական կեանքն ունի մեծ առաւելութիւններ, որոնք առաջացել են քրիստոնէութեան և զարգացած գերմանականութեան միջոցով։ Հռոմայեցիք աւելի թոյլ էին մեր համալսարանական կեանքի գաղափարն իրագործելու համար, վասն զի նոքա ունէին նոյն թերութիւնները, ինչ լոյներն ունէին և, բացի այդ, լունական պետական կեանքի վերջին նպատակը չէր սէրը դէպի իմաստութիւն և ճաշակի զարգացումն, այլ բարբարոսական լաղթութիւնը։

Ցունական և Հրովմէական ազգերի անկումից յետոյ գերմանական ժողովրդական կեանքին էր վիճակուած մարդկային կրթութեան մեծ գործն իւր մէջ առնել և մշակել։ Սակայն մինչև մարդասիրութիւնն իւր սերմերը Գերմանիայի հողի մէջ ցանէր, Գերմանիային վիճակուած էր դարերի մի չարք բարբարոսութեան զոհ լինել, ուստի և ինչպէս իւրաքանչիւր անհատի այնպէս էլ մեր ժողովրդի երեխայական և հասակն առած կեանքի մէջ տեղ նկատելի է մի ժամանակի տարածութիւն, որ թէև խոնջանութիւնն արթուն է, սակայն դեռ իշխանութիւն չէ ձեռք բերել նորա երեւակայութեան և սովորութեան, կասկածների և թերութիւնների վերայ։ Մեր ժողովուրդն այժմ գտնուում է տղամարդու հասակում և իւր գիտնական կեանքի գլխաւոր նպատակն է ճշմարտութեան պարզարանելն պատերազմ մղելով սխալ սկզբունքների դէմ, ուր համալսարաններն գլխաւոր պատերազմ մղող ոյժն են հանդիսանում։

Եթէ ցանկանում ենք գերմանական ժողովրդական կեանքը կատարեալ բարոյական բարենորոգման ենթարկել, պէտք է օտար տարրը մեղանից հեռացնենք, որի մէջ արմատացել են վատ սովորութիւններ և զորա փոխարէն ընդունենք ժողովրդի սեպհականութիւն դարձած գերմանական ոգու անկախութիւնը։ Այս է անհրաժեշտն ու ամենանաւորը գիտնական կեանքի համար։

Ժողովրդի սեպհականութիւն դարձած ինքնուրոյնութիւնն երևան է գալիս այնտեղ, երբ մեր ամբողջ ձգտումն՝ մարդկային կեանքը զարգացնելու և վսեմացնելու գործում նախ մեր ազգի մասին ենք մտածում։— Եթէ ուզում ենք ձեռք բերել ժողովրդի ոգու ինքնուրոյնութիւնն, ապա պէտք է նախ հոգանք նորա արտաքին ինքնուրոյնութիւնը՝ մեր ազգի անկախութիւնը օտար ժողովրդների տրամադրութիւնից։

Մեր համալսարանի նպատակն է այն ճանապարհը մաքրել, որ տանում է դէպի գիտնական ինքնուրոյնութիւնը։ Նոյն որոշման հետևել են միւս լարգւած գերմանական համալսարանները 16 դարու կիսից սկսած, որոնք դասականութեան (Altertdum) ինքնուրոյն ոգին իրանց մէջ ընդունելով, գերմանական, քրիստոնէական, լունական տարրերի մէջ փոխադարձ լարաբերութիւն մտցնելով, գերմանական գիտութիւններն են հաստատել։ Գերմանացիք սկսել են գիտնական պատերազմ մղել մտաւոր ինքնուրոյնութեան համար այն ժամանակներում, երբ մեր համալսարանն է հիմնուել։ Մի իշխան, որ այս վսեմ գաղափարի համար ոգևորուել էր և իւր աշխարհական ոյժը կորցնելուց յետոյ գործադրել է իրան մնացած չնչին կարողութեան մի մասը այս ճեմարանի հիմնարկութեան համար։ Անգութ մահը վաղ խլեց նորան մեր համալսարանից, սակայն նորա լաջորդները նոյն ուղղութեամբ և նոյն իմաստութեամբ հոգս տարան այդ հիմնարկութեան վերայ. Գլխաւորապէս պէտք է մեր համալսարանը այն ժամերը բաղտաւոր համարէ, այն աղատութեան պատերազմի ժամանակ, երբ նորա ներքին և

արտաքին հանգամանքները վերանորոգման ենթարկուեցան։ Մեր ճեմարանի զարգացումն տեղի է ունեցել ոչ թէ միմիայն ժամանակի և իշխանական հոգեցողութեան ներքոյ, այլ նաև այն երկրի ազդեցութեան ներքոյ, որի մէջ նա գտնուում է։ Գերմանիայի միջակէտը լայտնի է իւր պտղաբեր հողով և բարեխառն բնութեամբ։ Ցիւսիսի շոգերը հաւասարաչափ խառնուած են հարաւի ցրտի հետ։ Այստեղ մուտք չեն գործել արևմտեան ալեկոծող օդն ու արեելեան չոր քամիները։

Բարձրանանք այն կէտը, ուր Տիւրինգիայի և Բոհեմիայի սարերն միանում են և որը կազմում է Գերմանիայի կենտրոնը, ահաւասիկ այդ բարձրութիւնից կը տեսնենք՝ գետերի աղբիւրներ, որոնք զանազան ուղղութեամբ հոսալով ճանապարհին զանազան համալսարանական քաղաքներին իրանց ողջոյնն են մատուցանում, բայց ոչ մի համալսարանական քաղաք այնպէս մօտ չէ Գերմանիայի միջակէտին, ինչպէս Ենան։

Ինչպէս ըստ տարածութեան, այնպէս էլ հոգեպէս մեր ժողովրդի սրտին ամենամօտն է Ենայի համալսարանը։ Ոչ մի այլ համալսարան այնպէս չէ զգում երակաշարկն, ինչպէս մերն։ Աւելացրու սորան նաև քաղաքական դիրքը, Տիւրինգեան, որին նախ մեր գործունէութիւնն ուղղած, քաղաքականապէս աւելի կտոր կտոր է եղած, քան մեր հայրենիքի միւս մասերն։ Այստեղ կառավարում են շատ իշխաններ, Տիւրինգիան Գերմանեայն է միայն փոքր դիրքով։ Տիւրենգիայի մասերի բաժանելն այն տեսակէտից օգտաւէտ է, որ զարգացած մարդ իւր հայեացքն ուղղում է ժողովրդի աւելի մեծ շրջանի վերայ. դորանից է, որ Տիւրենգիայում աւելի գերմանական կեանք կայ, քան միւս գերմանական երկիրներում։ Այս մասերի բաժանուած երկրից է առնում մեր համալսարանների գերմանական ազգային զգացումն իւր թարմ սնունդը։

Բացի Աստուծոյ ողորմածութիւնից և այս բաղտաւոր հանգամանքներից Ենայի համալսարանը շնորհակալ է իւր մէջ պարունակող չը թառամող երիտասարդական ոյժից, որ նա թէև մի փոքրիկ երկրի համար է որոշուած, սակայն մի բարձր նշանակութիւն է ստացել թէ ամբողջ գերմանական կեանքի և թէ ամբողջ երկրագնդիս համար և գլխաւորապէս գիտնական անկախութեան համար մղած պատերազմում մարդկային գիտութեան ճիւղերի, գլխաւորապէս փիլիսոփայութեան և աստուածաբանութեան մէջ ամենազորձունեայ զինուորն է եղած։ Ենայի համալսարանի ղեկավարներն են հետեեալ երեք հեղինակութեանց ոգիները. Սոկրատէս, Լութեր և Կանտ։ Սոկրատէսն էր առաջին ժողովրդական փիլիսոփան, Լութերն էր այն անձնաւորութիւնը, որ ժողովրդի բոլոր դասերին էլ բարձրագոյն կրթութիւնը մատչելի դարձրեց։ Գերմանական ոգին երեք դար Լութերի մտքով ճշմարտութեան զանձերն իւր մէջ հաւաքել էր և ապա Կանտի քննողականութիւնն առիթ եղաւ այդ գանձերն գործադրելու։ Կիոնիգսբերգի իմաստասէրի գլխաւոր սկզբունքների գործադրողն էր Ենայի

համալսարանը. Ենայի համալսարանի մէջ ձգեց քննադատական փիլիսոփայական ուղղութիւնը իւր ամուր արմատը: Մեր համալսարանն ոչ մի ժամանակ չէ կուրացել նոր երեւակայական սիստէմներից, որոնց հետեւողներն իրանց համոզմունքները փոխում են, ինչպէս մօդային հետեւող թեթեւամիտ երիտասարդներ:

Մեր համալսարանի նպատակի և նշանակութեան մասին խօսելուց յետոյ դառնանք դէպի ձեզ, սիրելի բարեկամներ՝ Ենայի ճեմարանական քաղաքացիներ. իմ ցանկութիւնն է, որ դուք ևս ձգտէք դէպի գիտնական ինքնուրոյնութիւնը թէ ձեր ուսումնասիրութիւնների և թէ ձեր ընկերական կեանքի մէջ, որպէսզի արժանի լինէք կոչուել Ենայի համալսարանի քաղաքացիներ: Ինչ ձեր ուսումնասիրութիւններին է վերաբերում նախ զգուշացնում եմ նոցա, որոնք գիտութիւնների հետ զբաղւում են օգտի համար և ոչ այլ նպատակ ունին իրանց աչքի առաջ, ինչպէս թւանշանը քննութեան ժամանակ, պետական (քաղաքական) ծառայութեան վարձատրութիւնը կամ թէ գործնականութեան նիւթական օգուտն: Թէև ուսանողը պէտք է նաև վերոյիշեալի մասին մտածէ, վասնզի տէրութեան, եկեղեցու և ազգի համար ծառայելիս պէտքէ նա ապահով լինի, բայց ուսանողի մտքի շրջանը պէտք է մնայ այնպիսի տարրերի հետ, որոնք ոչ թէ դպրոցարանից և փորձից կախումն ունին այլ ինքնուրոյն են, իրանց արժողութիւնն իրանց մէջն է: Այդ տարրերն են ճշմարտութեան, գեղեցկութեան և բարւոյ գաղափարները: Այսպիսի ուսումնասիրութիւնով իւրաքանչիւր մասնագիտութիւն կը վսեմանայ և հոգեկան ուժը կ՚ամրանայ, սխալ չէ ասում Շիլլերը. «Նեղ շրջանում նեղանում է մարդուս միտքը» և մի այլ դէպքում՝ մարդս աճում է իւր մեծ նպատակներով: Գիտնական ինքնուրոյնութիւնը պահանջում է նաև հոգեկան ինքնագործունէութիւն: Այս վերջինն է այն երկրորդ առաքինութիւնն, որ ձեր մտերիմ բարեկամը պէտք է լինի: Ուսանողի ոգին չը պէտք է մի մեռած թերթ հանդիսանայ, այլ ուսուցչի վերահսկողութեամբ գիտելիքներն ինքն իրանից յառաջացնէ: Ոչ թէ յիշողութիւնը լցնելով և թութակի նման արտայայտելով, այլ դատողութեան ուժի վարժութիւնով և համոզմունքի զօրութիւնով. ոչ թէ մեռած գիտնականութիւնով, այլ կենդանի իմաստութիւնով կը հասնենք գիտնական անկախութեան: Դորան է պատկանում նաև գիտնական ուսումնասիրութեան բազմակողմանի լինելն. ոչ մի ուսանող չը պէտք է բոլոր գիտութիւններն ուսումնասիրէ, այլ իւրաքանչիւրը կարող է և պէտք է ճանաչէ իւր գիտութեան ընդհանուր յարաբերութիւնն և կախումն միւս գիտութիւններից և սովորէ օտար գիտութիւնները գնահատել: Որտեղ իւրաքանչիւրն իւր կարճատեսութեամբ միայն իւր մասնագիտութիւնն է գովում և ցանկանում, որ զարգանայ, այնտեղ չը կայ համալսարանական ոգի: Այդ վերջինը ներկայ է միայն այնտեղ, որտեղ տեղի է ունենում մարդկութեան ամբողջ զարգացման ոգևորութիւնը: Եթէ դուք, բարեկամներս,

իմ որոշած ուղին ընտրէք, այն ժամանակ աւելի կը կատարելագործուէք. ժողովրդի արտայայտած պահանջներին աւելի կարող էք գոհութիւն տալ, դուք կը յարգէք և կ'օգտուէք օտար գիտնականութիւն, եթէ այդ վերջինը մեր ազգի և ամբողջ մարդկութեան զարգացման օգտակար է։ Ձեզանից այն ժամանակ հեռու կը լինի թեթև չատագիտութիւնը։ Մի քանի խօսք եմ ուսանողական կեանքի ընկերական հանգամանքների մասին։

Երբ երեսնամեայ պատերազմից յետոյ գերմանական ազգային զգացումն ճնշուած էր և մեր ազգի հասարակական կեանքը մեռած էր, ազատութիւն կարելի էր գտնել միմիայն համալսարաններում։ Երեք ճեմարանական տարիները էին այն ժամանակամիջոցն ուր գերմանացին ազատ շնչել կարող էր, քաղաքական ազատութեան բացակայութիւնից ստիպուած զարգացաւ համալսարաններում բուրսական կեանք։ Սակայն համալսարանը առանձնացած չէր կարող իւր ճշմարիտ էութիւնը պաշտպանել, ուսանողական կեանքի մէջ եմ պէտք է մտնէին ճնշուած ժողովրդի սխալմունքները։ Երբ ազատութեան պատերազմից յետոյ գերմանական ազգային զգացումն կրկին արթնացաւ և այն երիտասարդները, որոնք հայրենիքի համար պատերազմելուց յետոյ կրկին համալսարան վերադարձան, գիտակցութիւն ստացան և սկսեցին մի այլ տեսակ պատերազմ ներքին անկարգութիւնների դէմ։ Այսպիսով գոյութիւն ստացաւ ուսանողական ոգին։ Սակայն այդ ուսանողական բարենորոգութիւնները պէտք է կանգ առնէին, վասն զի հաստատ հիմքի վերայ չէր շինուած։ Ուսանողական կեանքի ներքին վերանորոգումն այն ժամանակ միայն կարող էր իւր նպատակին հասնել, եթէ ուսանողների և նոցա մէջ, որոնք կոչուած են հիմնարկութիւնը կառավարելու փոխադարձ հաւատարմական յարաբերութիւն տեղի ունենար. եթէ բոլորքեանք, որոնք թէ ուսանում, թէ ուսուցանում և թէ կառավարում են ազատ արտայայտէին իրանց կարծիքն կարիքի ժամանակ։ Ես հիմա առանց քաշուելու պէտք է արտայայտեմ այն վատ տարրերն, որոնք ձեր ընկերական կեանքի մէջ արմատ են ձգել։ Ես ուզում եմ Ձեզ հետ խօսել ինչպէս բարեկամը բարեկամի հետ։ Ուսանողի ընկերական կեանքն ազատութեան պատերազմից դէս բաւականին բարենորոգման է ենթարկուել, սակայն որքան և դուք, սիրելի բարեկամներ, աշխատել էք ուսանողական կեանքը բարենորոգելու, այնուամենայնիւ չէք հասել ձեր նպատակին. ձեր ոգին պէտք է մի մեծ խնդիր լուծել, վասն զի տգիտութեան այն ծառն, որ դուք ձեր խոհականութեան հարուածով տապալել էք, թողել է ընկերական կեանքի խորքերում մի քանի արմատներ։ Դա է մենամարտութիւնը։

Դորա վնասը չէ կայանում նորա մէջ, որ ուսանողները յաճախ վտանգաւոր վէրքեր են ստանում կամ ստիպուած են իրանց կեանքը զոհաբերել, այլ նորա մէջ, որ կառավարութեան օրէնքների դէմ է, որ ուսուցչի ուսանողի մէջ ոչ թէ հաւատարմութիւնն և մտերմութիւնն է իշխողն, այլ

կասկածն և ստախօսութիւնը, որ երկու կողմից ստիպւած են արտաքին ցոյցեր անել, որ բարոյականութեան իրաւունքի և պատուի գաղափարները մթութեան մէջ տատանում են, որ դորանով անհետանում են գիտնական և այլ վսեմ ձգտումների համար կարևոր ուժերն և, որ արդեւում է զբաղմունք և վերջապէս որ արմատախիլ է անում ճեմարանական ազատութիւնը։ Իմ նպատակը չէ այդ սոսկալի հիւանդութեան էութեան և նորան բուժելու միջոցների մասին խօսալ. ես չեմ ուզում ձեզ ցոյց տալ, թէ ինչ ունիք դուք կատարելու, որպէս զի գերմանական ուսանողական կեանքի վնասակար տարրերն ոչնչացնէք, այլ ուզում եմ, որ ինչ դուք գործում էք գիտնական ինքնուրոյնութեամբ գործէք։

Դուք չը պէտք է այս կամ այն գէպքում կուրօրէն հետևէք դասախօսութիւնների գործողութիւնների, այլ դուք պէտք է գիտնական մտածողութիւնով ձեր մէջ սեփական դատողութիւն և համոզմունք յառաջացնէք։ Ահաւասիկ մեր նիւթի վերաբերեալ ունիք օժանդակիչ միջոցներ. պատմութիւն և խոհականութիւն։ Նոքա, որոնք կարծում են թէ մենամարտութեան նպատակն է քաջութիւն ձեռք բերելն և պատուոյ զգացման գոյութիւն տալն, պէտք է աչքի առաջ ունենան այն դէպքն, որ պատմութեան մէջ չենք գտնում ոչ մի օրինակ, ուր յոյներն, հռոմայեցիք և գերմաններն պատուոյ մենամարտութիւններ ունեցած լինէին։ Դա յառաջացել է միջին դարերում դալլերից։ Երբ ժողովրդից խլել էին ազատութիւնը, իրաւունքը, երբ համայն գերմանական զինակրութեան վերջ տրւեց, և զէնք կրելու իրաւունքն ձեռք բերաւ մի զինուորական խումբ, այն ժամանակ անհետացաւ ժողովրդի պատիւն և նորա տեղը միջնորդեց զինուորների պատիւն (point d'honneur) և միայն դորան էր ծառայում մենամարտութիւնը։ Ժողովրդի մեծամասնութիւնը, որ այդ զինուորական դասին չէր պատկանում, կոչւում էր canaille և չունէր պատիւ։ Այդ պատուոյ խնդիրն զինուորական դասից անցաւ երեսնամեայ պատերազմից յետոյ ուսանողական դասը։ Զարմանալին այն է, որ ուսանողական մենամարտութիւնը այնպիսի մի ժամանակ է ոտ դրել Գերմանիայ, երբ այդ վերջինը ամբողջապէս անկման էր ենթարկւած։ Տասներորդ դարի երկրորդ տասնամեակում զարթնում է գերմանական ազգի մէջ երկար քնածութիւնից յետոյ ազգային զգացումն և պատիւը և միայն վերջիններով և ոչ թէ նորանով, ինչ կոչւում են esprit du corps n'apoint d'honneur Լայպցիգի, Վատերլոյի և վերջապէս Մետցի և Սեդանի յաղթութիւնները տեղի ունեցան, որով և մեր ազգը կատարեալ ազատութիւն ձեռք բերաւ։

Ուսանողական մենամարտութեան անհրաժեշտութիւնը կասկածելու համար պէտք է աչքի առաջ առնել միւս գերմանական ժողովրդների պատմութիւնը, ինչպիսիք են անգլեացիք, հոլլանդացիք, Զուիցերիացիք, որոնք թէև մեր համալսարանների նման կատարելագործւած ճեմարաններ չունին, սակայն հասել են զարգացման մի որոշ աստիճանի։

ինչով կարելի է ուսանողական ընկերական հանգամանքները բարենորոգել։ Ես կը պատասխանեմ մի քաղաքագէտի խօսքերով. «եթէ ինձ լաջողուեց օգտաւէտ ձեռնարկութիւններ հիմնարկել և որի միջոցով նա ժողովրդականութիւն ձեռք բերեցի դորա սկզբնապատճառը այն էր, որ ոչ թէ միմիայն քաղաքական երևոյթներն էին իմ նպատակը, այլ նաև այդ երևոյթի գաղափարի դիտակցութեան մէջ ամուր պահելն և դորան միշտ հետևելն, այդ գաղափարի լառաջանալու համար պարտական եմ Կանտի քննողական ուղղութեան». Ես ևս «սիրելի բարեկամներ, առաջարկում եմ ձեզ այդ աղբիւրից սնունդ առնել, ինչպէս վերոյիշեալ քաղաքագէտը։ Այդ աղբիւրն է խոհականութիւնը, որից և լառաջացել են փիլիսոփայական քաղաքական գիտութիւններն։ Միմիայն այդ աղբիւրի մաքուր ջրով կարող էք տգիտութիւն աւելել և ձեր մտաւոր չրջանը գեղեցիկ մարգագետնի փոխադրել։ Ես չեմ ասում, որ Կանտի երկասիրութիւնների մէջ պէտք է օրէնքներ որոնել, որոնք անմիջապէս վերանորոգման գործի մէջ կարող են գործադրելի լինել, այլ իմ ցանկութիւնն է, որ դուք ևս այն ուղին ընտրէք, որ Կանտն է հիմնել, դա է քննողականութեան (Kriticismus) ուղին, որն և միևնոյն ժամանակ գիտական ինքնուրոյնութեան, հոգեկան աղատութեան ուղին է։ Այդ ուղիով գնալիս նախ պէտք է ձեր մտածողութիւնը դէպի Ձեզ ուղղէք մի սուր հայեացքով ձեր ձգտումներն և գործողութիւններն ուսումնասիրելու և ապա ձեր հետազօտութիւնը դէպի ձեր աղգի լառաջադիմող ոգուն ուղղելու։ Այն ժամանակ կը ներկայանայ ձեր առաջ այն վսեմ գաղափարն, որ ձեր և ձեր ժողովրդի վսեմ ձգտումների ղեկավարողն է՝ դա է ժամանակակից ղարգացած ոգին՝ հասարակութեան և պատուլ գաղափարն, մենամարտութեան ոտնակոխ և արմատախիլ անողն։

Այդ վսեմ գաղափարին հետևելով ձեր գործունէութեան ժամանակ սարսափով չէք հարցնիլ. «ինչ պէտք է սա կամ նա ասէ, այս իմ գործի մասին, այլ դուք կը գործէք ինքնուրոյնութեամբ. ըստ ձեր խղճի ձայնի, ձեր կրօնի, բարոյականութեան, ճշմարտութեան և պարտականութեան պահանջների։ Դուք կը լինէք այն ժամանակ քաջ, ձեր հաստատ կամքը վստահութեամբ կը կռւի ինքնուրոյնութեան մեծասակար տարրի դէմ. այս վսեմ գաղափարին հետևելով կը լարգէք նաև օտարների և գլխաւորապէս համայն հասարակութեան կարծիքը։ Այդ վսեմ դաղափարին հետևելով կը միանաք եղբայրական բարեկամութեամբ և շատ հպիս կարող է պատահել, որ իրարից բաժանուէք և, երբ ձեր մէջ տարաձայնութիւններ տեղի ունենան, այն ժամանակ ոչ թէ բռունցքի, այլ խոհականութեան զէնքով կարող էք դորան վերջ տալ, ոչ թէ պատահականութեամբ այլ ճշմարտութեան և իրաւունքի օրէնքով. մի խօսքով ձեր ուշադրութիւնը կը դարձնէք ուսանողական պատուլ դատարանի կառուցման և վերանորոգման.

Եթէ դուք գիտութեան զէնքով մտածէք ձեր ընկերական հանգամանքների վերայ, այն ժամանակ կը վարժեցնէք ձեր ձեռքը ոչ թէ ձեր

հարազատ եղբայրների մի արտաքուստ երևացող պատւի դէմ, այն ժամանակ դուք կ'աշխատէք հայրենիքի պատւի համար պատերազմ մղել թէ արտաքին և թէ ներքին թշնամիների դէմ, նոցա դէմ, որոնք հակառակ են ձեր հայրենիքի սովորութիւններին, բարիքներին, լեզուին, մտաւոր հարստութեան։

Երիտասարդ բարեկամներս, վերջացնում եմ ճառս, ցանկալով, որ դուք հոգու ինքնուրոյնութեամբ մտածէք և գործէք։